

KÖZLEMÉNYEK

Új levelek és versek Georg Purkirchertől. A 16. századi értelmiség szellemi orientációjának és kapcsolatrendszerének fontos forrásai a kiadott műveiken túl egyrészt a levelek, másrészt a nyomtatványokban szereplő paratextusok, illetve kéziratos bejegyzések, amelyek – a humanista irodalom diszkurzív, dialogikus jellege miatt is – nagyon gyakran szolgáltatnak adalékokat az illető intellektuális környezetéről. Az alábbi rövid tanulmányban a magyarországi, illetve közép-európai 'respublica litteraria' egy megbecsült pozsonyi tagjának, Georg Purkirchernek néhány újonnan talált, illetve kiadatlan kisebb művét vagy töredékes szövegét közlöm; ezek a szövegek nem szerepelnek Purkircher műveinek Miloslav Okál általi 1988-as összkiadásában,¹ tehát forráskiadásunk eme összkiadás kiegészítésének is tekinthető. Ezek a kis szövegek vegyes témájúak, többféle szempontból járulnak hozzá Purkircher érdeklődésének, szellemi környezetének megismeréséhez. Két, a londoni British Libraryben talált levélrészlet csodás események leírását tartalmazza, jól illeszkedve az anekdotázó orvos-humanista hasonló jellegű leveleihez; két, nyomtatványban megjelent, de a Purkircher-szakirodalomban ismeretlen epigramma tanulóéveibe és wittenbergi környezetébe enged bepillantást; és az irodalomban már ismert, de kiadatlan volt egy összefüggő szöveget képező bejegyzés egy Carolus Clusiustól kapott könyv előzéklapján, amelyben egy főúri kertben látott cserjéről és annak akár mágikus jellegű használatáról ír.

Georg Purkircher (1535–1577), a pozsonyi születésű és diákévei után szülővárosában letelepedett városi orvos életműve izgalmas tárgya a kutatásnak a pozsonyi intellektuális életen túl a nyugat-magyarországi, sőt közép-európai humanizmus és tudománytörténet szempontjából is: elég csak a nyugati elittel való kapcsolataira gondolnunk, amelynek tagjai közül például Clusiust vagy Philip Sidney-t is vendégül látta; vagy protestáns és patrióta érzelmekkel teli hosszabb verseire; vagy orvosbotanikai kertjére, amely az egyik első volt Magyarországon, és amelyről a levelezésben, sőt átfogó botanikai művekben is található adatok.² Mindehhez képest viszonylag kevés a róla szóló irodalom, egy kora színvonalának megfelelő 1942-es kismonográfián túl néhány kisebb tanulmány született róla,³ és az 1988-as *Opera omnia* megjelenése után is csak néhány partikuláris szempontú írás.⁴ Csak az utóbbi pár évben látszik megélni a Purkircherrel kapcsolatos kutatás: egy nemrég megjelent tanul-

¹ *Georgius Purkircher, Opera quae supersunt omnia*, szerk. M. Okál, Bp., Akadémiai, 1988.

² Purkircher életének és műveinek összefoglaló áttekintéséhez ld. részletes szócikkemet: *Purkircher, Georg = Companion to Humanism in East Central Europe*, vol. 1, Hungarian Humanism, szerk. Kiss Farkas Gábor, várható megjelenés: Berlin, DeGruyter, 2024.

³ BÁLINT NAGY István, *Purkircher György (1530–1578) pozsonyi orvos élete = Orvosi Hetilap*, 74(1930), 553–556, 581–584; KNEIFEL Mária, *Purkircher György*, Bp., 1942; OKÁL, M., *Život a dielo bratislavského humanistu Juraja Purkirchera = Biografické Štúdie*, 11(1984), 7–43.

⁴ Pl. BOROSS Klára, *A pozsonyi humanista kör könyvei az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteményében = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* 13, Bp., 2007, 157–185; SKOVIERA, Daniel, *Hungaria loquitur. Das Bild von Ungarn in der Paraphrase des Psalms 79 von Georg Purkircher = Acta*

mány egy szakasza Clusius-szal való baráti, de nem teljesen feszültségmentes kapcsolatát tárgyalja,⁵ egy megjelenés alatt álló tanulmány pedig többek közt Purkircher Bölcsesség könyve parafrázisát.⁶ Számos helyen említik Purkirchert a hamarosan kiadásra kerülő Zsámboki János- és Nicasius Ellebodius-levelezésben.⁷ Vizsgálandók még Purkirchernek az ELTE Egyetemi Könyvtárban, illetve Pozsonyi Egyetemi Könyvtárban található könyvei és azok esetleges bejegyzései.⁸ Reméljük, hogy mindezek a partikuláris tanulmányok és adatok e kis forráskiadással együtt hozzájárulnak Purkircher és műve mélyebb megismeréséhez, és előbb-utóbb elvezetnek korszerű összegző tanulmányokhoz vagy akár monográfiához. A szövegeket az átírás sztenderd szabályai szerint közlöm.⁹

I. Részleges másolatok Purkircher Carolus Clusius-hoz írt leveleiből a British Library kéziratában. Oxfordi–londoni kutatóutam során bukkantam rá a főleg 16–17. századi versek másolatait tartalmazó Sloane 2764. jelzetű kéziratban olyan, a Clusius-kutatásban tudtommal nem ismert levélrészletekre, amelyeket egy egyelőre ismeretlen gyűjtő másolt ki a Clusius-levelezésből, valószínűleg Leidenben. A 22. főlíón (r–v) összesen nyolc olyan, egy kéztől származó levélrészlet van, amelyek szinte mind Clusius-hoz írt levelekből valók (egy végrendelet-részlet is van köztük), és még leginkább az köti össze őket, hogy többségében valamilyen érdekes történetet vagy hírt tartalmaznak. A nyolc szöveget csak felsorolásszerűen közlöm lábjegyzetben,¹⁰ a továbbiakban a két purkircheri részletre koncentrálok.

1. Az egri foglyok és az oroszán esete: részlet Georg Purkircher Clusius-hoz írt, 1576. június 24-i, Pozsonyban kelt leveléből (f. 22r). Egy Vácon történt esetet írt ki a másoló Purkircher eredeti leveléből. Ennek és a másik purkircheri részletnek azt a címet adta, hogy *Excerptum e litteris Conradi Purkirchneri ad Clusium Posonio...* (és a dátum következik). Biztos azonban, hogy nem „Conrad Purkirchner”, hanem a mi Georg Purkircherünk a levélíró, ugyanis ugyanezt a történetet – mint Purkircher által elmesélt történetet – szinte szó szerint továbbadta Clusius az ifj. Joachim Camerarius-hoz írt 1576. június 26-i levelében.¹¹ Purkircherről egyébként is tudjuk, hogy levelezett Clusius-szal,

Conventus Neo-Latini Budapestinensis. Proceedings of the Thirteenth International Congress of Neo-Latin Studies, Budapest, 6–12 August 2006, szerk. R. Schnur, Tempe, ACMRS, 2010, 689–696.

⁵ ORBÁN Áron, *Clusius, Ellebodius and Purkircher: a Cross-section of Humanist-Naturalist Cultural Exchange between Vienna and Pozsony = Erudition and the Republic of Letters*, 8(2023), 1–35.

⁶ POSTA Anna, *Latin paraphrases of Old Testament books in verse in 16th century Hungary = Hungarian Studies – Special Issue on early modern Hungary no. 2*, várható megjelenés: 2023.

⁷ Almási Gábor szerkeszti a Zsámboki-levelezést, Szabó Ádám, Kovács Zsuzsa és Orbán Áron pedig az Ellebodius-levelezést.

⁸ Az előbbi könyvtárban fennmaradt könyveket már összegyűjtötte BOROSS 2007, i. m.

⁹ A latin szövegben a 'j'-t 'i'-re, az 'u'-t a megfelelő helyen 'v'-re változtattam. Tulajdonneveknél az esetleges kis kezdőbetűt nagyra cseréltem. Az eredeti központozást akkor módosítottam, ha a központozás mai gyakorlatával ellentmondásban állt (például mondat végén vessző volt pont helyett).

¹⁰ F. 22r: (1) részlet Willemine van der Aa Clusius-hoz írt 1576 március 13-i francia leveléből; (2) részlet Jean de Brancion flamand végrendeletéből, Clusiusról szóló részekkel; (3) Gian Vincenzo Pinelli Clusius-hoz írt levele egy részének rövid összefoglalása; (4–5) a két alább tárgyalt Purkircher-levél; (6) három francia bejegyzés egy-egy korabeli természeti katasztrófáról, részben Clusius-hoz írt levelekből. F. 22v: (7) részlet Didier Rouger Clusius-hoz írt 1603. május 6-i francia leveléből; (8) részlet Rouger 1608. március 20-i (vagy 29-i) francia leveléből.

¹¹ F. W. T. HUNGER kiadásában: *Charles de l'Escluse (Carolus Clusius), Nederlandsch kruidkundige 1526–1609*, 2, Hága, 'S-Gravenhage, 1942, 324–325.

és hogy szívesen mesélt érdekes híreket, történeteket Magyarországról.¹² A másoló „Purkirchner” olvasata a „Purkircher” félreolvasásából eredhetett, a „Conradus” név pedig a „G.” rövidítés félreolvasásából és így helytelen feloldásából. A történet szerint a budai pasa Vácon kikötetett tíz egri foglyot, és rájuk szabadított egy oroszánt, de az csupán játszadozott az első fogollyal, majd inkább egy törököt támadott meg. A törökök könyörögtek, hogy eresszék szabadon a magyar foglyot, és ebbe a pasa beleegyezett.

Excerptum e litteris Conradi Purkirchneri ad Clusium Posonio 24 Junii anno 1576 datis
 Bassa Budensis fuit superioribus diebus Vaciae. Ubi cum multa spectacula militibus exhibuisset, adducuntur ad eum X pedites Agrienses tunc capti. Ex illis minimum natu curat alligari palo, et admittit Leonem qui eum discerpat. Leo ludens cum vincto, perones a pedibus eius avellit, pedes tamen non laesit: et statim postea convertit se in suum rectorem, hominem Turcum, et eum discerpat. Begi hoc spectantes fiunt supplices Bassae pro vincto, ut ei parcat, cui fera pepercit. Annuít Bassa et vinctum libertate donat. Spectatores fuerunt huius rei nostri coloni, qui et Turcis et nobis tributa pendunt etc.

Egyelőre nincs forrásunk, amely alátámasztaná a példázatszerű történet igazságát,¹³ és egyébként az áldozat helyett a zsarnok gazda ellen forduló vadállat motívuma Diomédész paripáinak mítoszától kezdve számos történetben előfordul. Ettől függetlenül a történet egyes elemei forrásértékűek is lehetnek, és érdekes az eset a Magyarországról nyugat felé terjedő hírek viszonylatában is. Clusius (és valószínűleg Camerarius) érdeklődését bizonyosan felkeltette az ő szavával „csodás” (admirabilis) történet, amint megkapta levélben, rögtön¹⁴ tovább is adta Camerariusnak, teljes egészében.¹⁵ Nem itt van a helye a kétszer elmondott történet összevetésének, de érdemes röviden megemlíteni a lényegi tanulságokat. Clusius nem rövidít le vagy torzít el semmit az eredeti szöveg tartalmából, azt szinte szó szerint emeli át a maga levelébe: ez a németalföldi tudósna az a valóságúségre, pontosságára való törekvését tükrözi, amelynek lépten-nyomon tanújelét adja az életművében. Ugyanakkor Clusius humanista énje is előbújik: néhol egy választékosabb kifejezést használ, találabb kötszóóra cseréli az eredetit, szórendet változtat, vagy éppen egyszerű mondatszerkezetet participiumos szerkezeté alakít,¹⁶ egyszóval tipikus humanista csiszolást végez Purkircher szövegén.

¹² Ld. ORBÁN 2023, i. m. 27.

¹³ Purkircher maga mindenesetre szemtanúkra hivatkozik a szöveg végén.

¹⁴ A június 24. és 26. között eltelt két nap a Pozsony és Bécs közötti levelek útjának sztenderd időtartama.

¹⁵ Clusius szövege a fent említett (és általam a kézirattal összevetett) kiadásban: Miram historiam perscribit idem Purkircherus, quae his diebus accidit, uti accepit ab iis qui spectatores fuerunt. Bassa, inquit, Budensis superioribus diebus Vaciae multa spectacula militibus exhibuit, adducuntur interea ad eum 10 pedites Agrienses tunc capti, ex illis minimum natu palo alligari iubet, et leonem admittit, qui vinctum discerpat. Leo cum vincto ludens, perones duntaxat a pedibus avellit nec illum offendit, et statim in rectorem suum hominem Turcam conversus, eum miseris modis dilaniat. Begi, hoc spectaculo commoti, supplices Bassae fiunt vincti causa, et ei parcat orant cui fera pepercit. Annuít Bassa et vinctum libertate donat. Hujus rei spectatores fuerunt nostri coloni qui et Turcis et nobis tributa pendunt.

¹⁶ Pl. 'discerpat' helyett 'miseris modis dilaniat'; vagy 'convertit se in suum rectorem' helyett 'in rectorem... conversus'.

2. *A vérző agancs: részlet Georg Purkircher Clusiushoz írt 1576. december 9-i, Pozsonyban kelt leveléből* (f. 22r). A másik csodás történet, amelyet a másoló kiírt a levelezésből, explicit módon a szakralitás szférájába tartozik. Lipcsében egy kereskedő házában tizenhat éve volt a falon egy szarvasagancs, és röviddel a levélírás dátuma előtt elkezdett ömleni belőle a vér.

Excerptum e litteris Conradi Purkirchneri ad Clusium Posonio datis IXna Decembris 1576 Lipsiae, scribit amicus Vratislaviensis, cornu cervinum XVI. annos integros in domo cuiusdam mercatoris erat parieti affixum: ex illo cornu nunc aliquot dies fluxit sanguis tanta copia, ut aliquot mensuras scribat ex cornuto illo sanguine asservatas. Qui hoc scribit est vir magni nominis, et se ex oculatis testibus et fide dignis hoc habere affirmat. Scio Viennae mercatores esse, qui Lipsiae exercent mercaturam: ex illis posses rescire, quidnam ad ipsos de hoc portento sit perscriptum etc.

Az agancs ismert keresztény, krisztusi szimbólum, és a vérző szentképek, ostyák és egyéb szent tárgyak gyakori motívumok voltak a közép-európai népi hitvilágban.¹⁷ Mindenesetre tényleg keringhetett egy ilyen hír, és az egyébként mélyen hívő Purkircher hangsúlyozza a történet hitelességét: megbízható embertől származik a történet, de Clusius a bécsi kereskedőknél is utánakérdezhet. Csak találgathatunk, hogy ki lehetett a közvetlen forrás, a részlet elején említett „boroszlói barát”: az egyik lehetőség Paul Hess (Hessus, 1536–1603) boroszlói orvos, aki Purkircherrel egyidőben járt Wittenbergbe, és akivel Purkircher a padovai éveiben is tartotta a kapcsolatot.¹⁸

II. 1. Ajánló epigramma Caspar Bezekius „álpróféták és eretnekek” elleni verséhez. Purkircher felekezeti, szellemi orientációjának kialakulásában meghatározó volt a wittenbergi egyetem, ahol Melanchthon is a mesterei között volt. Eddig nem ismert, felekezeti tárgyú epigrammája már csak azért sem jelentéktelen, mert jelenleg ez tűnik az első fennmaradt művének, és bepillantást nyújt peregrinációs időszaka legelejének hitvitázó légkörébe: 1556 őszén jelent meg a nyomtatvány, Bezekius *Historiája*,¹⁹ éppen az idő tájt, amikor Purkircher beiratkozott az egyetemre.²⁰ Maga a nyomtatvány szinte ismeretlen a magyarországi kutatásban, Dörnyei Sándor kéziratoss RMK III. kiegészítései közt szerepel.²¹ Caspar Bezekiusról annyi tudható, hogy Zólyomból származott, és 1555. június 17-én iratkozott be az egyetemre.²² A nyomtatvány 17 oldalas főszövegének, a disztichonokban írt *Historiának* a tartalmából nyilvánvaló, hogy a Magyarországon terjedő unitárius irányzat ellen lép fel; eszköztárát tekintve a korabeli késő humanista költészet hagyományaihoz híven ötvöz biblikus és antik motívumokat. Ugyanígy tesz Purkircher a hat disztichonból álló ajánló epigrammájában. Az álpróféták, akikről Bezekius ’doctum opus’-a szól, az alvilági Styx, a lernai hidra, egyszóval a pokol képviselői. Unitárius-ellenes utalásokra jó példa a 6. sor, miszerint a hidrát legyőző Herkules „az égi Jupitertől született”, tehát isteni természetű. Purkirchernek nem

¹⁷ Ld. pl. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, Band I, hg. Hanns Bächtold-Stäubli et al., Berlin, De Gruyter, 1927, Schlagwort „Blut”.

¹⁸ Ld. *Purkircher levele ifj. Joachim Camerarius*hoz, 1563. január 27. = OKÁL 1988, i. m. 151.

¹⁹ *Historia De Pseudoprophetis Ac Haereticis In Christi Ecclesia Passim Sparsis...* Wittenberg, P. Seitz, 1556, VD16 ZV 19044.

²⁰ A Paulus Rubigallushoz írt ajánlás dátuma 1556. szeptember 27., és Purkircher 1556. szeptember 30-án iratkozott be az egyetemre: *Album Academiae Vitebergensis ab a. CH. MDII usque ad a. MDLX*, t. I, Leipzig, 1841.

²¹ Wix Györgyné, *Régi magyarországi szerzők*, szerk. Vásárhelyi Judit, Bp., OSZK, 2008, 96.

²² *Album Academiae...* 1841, i. m. I, 308: *Caspar Bezekius veterisohliensis ex montanis Hungariae*.

ez a vers az egyetlen unitárius-ellenes megnyilatkozása,²³ ez a téma megérdemelné egy átfogóbb vizsgálatot a kutatásban.

Epigramma

Quid noceant Stygio geniti de fonte Prophetae,
 Quae quoque magnanimus dogmata quisque docet,
 Quos hinc concipiat lachrymans Ecclesia luctus,
 Bezekii doctum cuncta docebit opus.
 Martia Lernaem superavit dextra draconem
 Herculis, aethereo qui Iove natus erat.
 Sic nunc nate Dei nostros superato dracones,
 Quos tibi dilecto cernis obesse gregi.
 Pro quibus effuso pretioso sanguine λύτρον
 Solvisti, et varia fraude perire vides.
 Hos iterum stygias quin mox detrudis ad undas,
 Cur sinis in populum monstra ferire tuum?

Georgius Purkircher Posoniensis

2. *Epitáfium egy wittenbergi diáktárs halálára.* Egy öt évvel későbbi nyomtatványban található a már magiszteri fokozatot szerzett Purkirchernek Balthasar Knorról, diáktársáról írt sírverse. Korai halála miatt nem sok tudható erről a diáktársról. 1559. szeptember 15-én iratkozott be az egyetemre a bécsi Knor,²⁴ és mint a temetési beszédből kiderül, 1561. február 19-én hagyta itt az árnyékvilágot. Jómódú családból származott, bölcsészetet és teológiát tanult, és egy májbetegségben,²⁵ két hét szenvedés után halt meg.²⁶ Ez az oráció az egyetem tagjainak nyilvános beszédeit és egyéb műveit tartalmazó nyomtatványsorozat negyedik, 1559 és 1561 közötti szövegeket tartalmazó kötetében jelent meg, és a boroszlói Petrus Vincentius mondta el február 20-án. A beszéd után következik Purkirchernek ugyanaz napra datált, hexameter és jambikus tetrameter sorpárokból álló, 24 soros költeménye.²⁷ A vers a műfajra jellemző toposzokon alapul: Balthasar meghalt élete virágjában, de mivel az igaz hit tüze fűtötte, a mennyországba került, Krisztus jobbján ül. A költő több példán keresztül állítja szembe az élet törekenségét, mulandóságát és a túlvilági örök életet.

Epitaphium eiusdem, scriptum a Georgio Purkirchero Brespurgensi.

Mortuus hac claudi sua iussit Balthasar urna
 Knor membra terrae debita.
 Spiritus aetheream coeli conscendit ad arcem
 Inhaerens Christi dexteræ.
 Non aetas viridis, non illi stemma paternum
 Iniquas Parcas leniit,

²³ Ld. pl. *Dialogus Istri et Grani*, kiadása: OKÁL 1988, i. m. 142–145.

²⁴ *Album Academiae...* 1841, i. m. I, 364: *Balthasar Knor Viennensis*.

²⁵ Ld. az epigramma 7. sorát.

²⁶ *Scriptorum Publice Propositorum a Gubernatoribus studiorum in Academia Witenbergensi Tomus Quartus...*, szerk. M. Maius, Wittenberg, G. Rhau, 1561, VD16 ZV 23887, 15568, g2v.

²⁷ F. g3r–v.

Et iecur obscuro putrescens sanguine claram
 Vitae necavit flammulam.
 Sed quia corde sacrum flamen credente fovebat²⁸
 Vivit nec unquam scit mori.
 Hospes in hunc venit sic hospes et exiit orbem
 Iam coelica potens domo.
 Effera praeteriens hoc tramite forte iuventus,
 Gradum quieta contine.
 Cumque legis iuvenem tumida hac tellure repostum
 Mori te posse cogita.
 Lilia ceu niveo nunc flore superba triumphant
 Cadunt mox caesa falcibus:
 Sic hodie iuvenis qui forma exultat et annis
 Statim cras aeger occidit.
 Vive memor mortis cum sis mortalis, et actae
 Relinque vitae gaudia,
 Iam tua sit Christus spes et non vana voluptas,
 Per hunc vives et mortua.

Die 20. Februa. Anno 1561.

III. Egy ismeretlen cserje leírása Forgách Simon kertjéből. Az ELTE Egyetemi Könyvtára őrzi Nicolás Monardes Amerikából hozott gyógynövényekről írt könyve fordításának azt a példányát, amelyet Clusius, a fordító adott Purkirchernek 1574-ben.²⁹ Ennek előzéklapjára írta le Purkircher azt, amit megtudott egy bizonyos cserjéről 1577. augusztus 7-én, amikor Forgách Simon surányi kertjében járt. A bejegyzésről már hírt adott Pajkossy Györgyné³⁰ és az ő nyomán Boross Klára,³¹ ám az érdekes szöveg nem került be Okál összkiadásába. Surányt (a szövegben *Suráni*) a mai Nagósuránnyal (Šurany, Szlovákia) azonosíthatjuk, amely Érsekújvártól északra fekszik, Forgách Simon pedig Forgách Ferenc testvére, több megye főispánja, 1569-től dunántúli főkapitány volt. Purkircher a nyugat-magyarországi Habsburg-hú főnemesi világ több tagjával kapcsolatban állt, Pozsonyban beletartozott Radéczi István körébe, páciensei között pedig ott volt többek közt Balassi János, Dobó István vagy éppen János Frigyes szász herceg; Forgách Simont mint hős hadvezért említi Purkircher egy levélben,³² egyébként nem tudunk korábbi ismeretségükről. Talán orvoslás végett járt a főurnál 1577 augusztusában, de lehet, hogy ő maga is menedéket keresett, ugyanis 1577-ben dúlt a pestis Pozsonyban és környékén, Ellebodiust már elvitte júniusban. Végül Purkirchert is utolérte a kór, ő október 24-én halt meg.

²⁸ *Correxi ex sovebat.*

²⁹ MONARDES, N., *De simplicibus medicamentis ex occidentali India delatis, quorum in medicina usus est. Interprete Carolo Clusio Atrebat.* Antwerpen, C. Plantin, 1574. Clusius sajátkezű bejegyzése a címlapon: *Clariss[imo] Viro Philo[sophiae] ac Medicinae Doctori Georgio Purkirchero dedit Carolus Clusius MDLXXIII.*

³⁰ PAJKOSSY Györgyné, *Ellebodius és baráti körének könyvei az Egyetemi Könyvtárban*, „Nicasii Ellebodiü Casletani et amicorum” = *Magyar Könyvszemle*, 99(1983), 225–242, itt 232.

³¹ BOROSS 2007, i. m. 177.

³² *Purkircher Philip Sidney-hez*, 1576. június 6.; OKÁL 1988, i. m. 166.

Anno 1577³³ die 7 Augusti apud Magnificum Dominum Simonem Forgach vidi Surāni virgultum coloris spadicei, lignum durissimum. Tartari vocant TABARHV (videtur Tamarisci lignum esse).³⁴ Nascitur in stipite crasso ita ut patinae inde excindantur, amat rupes et loca aspera. Tartari, qui apud dominum Forgach tunc erant mancipia, dicebant, se vidisse hanc arborem in Tartaria et Polonia. Folia habet corni decidua, nec florem nec fructum profert. Virgulta ex stipite prodeuntia sunt longitudine unius viri. Usus eorum quando equus vel vacca vel bos mingere non potest, tunc pudenda ter cum eo tanguntur, et statim mingit, quod Dominus Forgach saepe est expertus. Tartari dicebant illis aperiri tubercula in ore equi nata, item prodesse contra incantationem.

Egy számára ismeretlen növényt ír le Purkircher: gesztenyebarna, kemény fájú, vastag altörzszű cserje, lehajló levelekkel; se virágja, se termése, és akár embernyi magasra megnő. „Tatárok” mutatták meg a pozsonyi vendégnek, akik ott szolgáltak Forgách alatt: ők esetleg hadifogoly krími tatárok lehettek, amely nép gyakran harcolt a török oldalán. A tatárok „TABARHV”-nak nevezték a növényt: erre a furcsa szóra nem találtam adatot.³⁵ Purkircher megjegyzi a szó fölött, hogy a „tamariszkusz fájának tűnik”, ám ez sem segít az azonosításban: az a növény, amelyet a kortárs botanikusok – például Clusius vagy Lobelius – ’tamariscus’-nak neveznek és írnak le, különbözik Purkircher cserjéjétől például abban, hogy apró levelű, virágot is hozó növény, amelyet főleg lépbajok ellen használnak.³⁶ A legérdekesebb része a szövegnek a növény hasznáról, használatáról szóló utolsó két mondat (maga az ’usus’ a leírások sztenderd része volt a hagyományos herbáriumokban, és az egyéb botanikai művekben is gyakori). Ha a ló, tehén vagy ökör nem tud vizelni, csak meg kell érinteni a hátsójukat e növény ágáival; ezenkívül felfakaszt a ló szájában bizonyos daganatokat és a ráolvasások ellen is véd. A vizelethajtó és egyéb hatásokat Purkircher mint a tatárok és Forgách Simon³⁷ tapasztalatát írja le, ami még nem jelenti azt, hogy ő maga is mindegyiket igaznak tartotta; mindenesetre leírta, és az ebben az időben, a 16. század végén kibontakozó botanikai irodalomban már egyáltalán nem volt szokványos mágikus jellegű, például ráolvasással kapcsolatos hatások említése a leírásokban, Clusiusra például egyáltalán nem jellemző. Ám a további tudománytörténeti kitekintés vagy az említett gyógyhatások, hiedelmek összevetése hasonló hiedelmekkel legfeljebb egy másik tanulmány témája lehetne, e forráskiadás kereteit meghaladja.

ORBÁN ÁRON

³³ *Super* 1577: XXVI. e. †...† 1.

³⁴ Videtur... esse: *super* TABARHV, *manu Purkircheri*.

³⁵ Nincs kizárva, hogy a görög nagybetűkkel írt és a végén elírt TABARHN („tabarén”) lenne a szó olvasata.

³⁶ Ld. Clusius, *Rariorum stirpium historia*, Antwerpen, Moretus, 1601, 41; M. Lobelius (de l’Obel), *Kruydtboeck...*, Antwerpen, C. Plantin, 1581, 2. oldalszámsorozat 252. Ma egy egész ’genus’-t neveznek ’tamarix’-nak vagy ’tamariscus’-nak, amelyhez 50-60 faj tartozik.

³⁷ A „quod Dominus Forgach saepe est expertus” mellékmondat azt sejteti, maga Forgách erősítette meg – Purkircherrel beszélgetve – a növény fenti állatokra tett hatását.